

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В. М. Семиотика / В. М. Агеев. – М.: Весь мир, 2002. – 254 с.
2. Дорошевский В. Я. Элементы лексикологии и семиотики / В. Я. Дорошевский. – М.: ТАУС, 1973. – 352 с.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: підручник для студентів старших курсів філологічних спеціальностей / В. А. Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
4. Мечковская Н. Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура 2-е изд., испр / Н. Б. Мечковская. – М.: Академия, 2007. – 432 с.
5. Назарова Т. Б. Филология и семиотика / Т. Б. Назарова. – М.: Высшая школа, 2003. – 191 с.
6. Почепцов Г. Г. Семиотика / Г. Г. Почепцов. – Москва: Рефл-бук Ваклер, 2002. – 196 с.
7. Умберто Еко. Роль читача. Дослідження з семиотики текстів/ Умберто Еко; пер.з англ. Мар'яни Гірняк. – Львів: Літопис, 2004. – 384 с.
8. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: учебн. пос. / В. Е. Чернявская. – М.: Книжный дом Либроком", 2009. – 180 с.
9. Чувакин А. А. Теория текста: объект и предмет исследования / А. А. Чувакин // Критика и семиотика. – Барнаул: Алтайский государственный университет. – 2004. – Вып. 7. – С. 88-97.

УДК 81'42: 177.2

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ З АБСТРАКНОЮ СЕМАНТИКОЮ В ЖАНРІ СВІТСЬКОЇ БЕСІДИ

Жовнір М.М., аспірантка

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Стаття присвячена семантичному аналізу та ролі абстрактних субстантивів у жанрі світської бесіди.

Ключові слова: жанр, світська бесіда, абстрактна лексика, абстрактне ім'я, конкретне ім'я.

Жовнір М. М. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С АБСТРАКТНОЙ СЕМАНТИКОЙ В ЖАНРЕ СВЕТСКОЙ БЕСЕДЫ / Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Украина

Статья посвящена семантическому анализу и роли абстрактных субстантивов в жанре светской беседы.

Ключевые слова: жанр, светская беседа, абстрактная лексика, абстрактное имя, конкретное имя.

Zhovnir M.M. OF ABSTRACTS LEXEMES IN A SPEECH GENRE OF SOCIETY CONVERSATION / Poltava National Pedagogical V. G. Korolenko University, Ukraine

The article focuses on semantic analysis of abstract lexemes in a speech genre of society conversation.

Key words: speech genre, society conversation, abstract lexemes abstract name, concrete name.

Комунікативна ситуація світського спілкування визначає правила побудови світських бесід на усіх мовних рівнях: детермінує специфіку структури висловлювань, задає необхідну тональність мовленню, накладає табу на окремі лексичні, морфологічні чи синтаксичні одиниці та вносить інші в розряд обов'язкових для використання. У цій статті ми зосередимося на лексичній площині світської комунікації, а саме специфіці функціонування лексем з абстрактним значенням як індикаторів світської інтеракції.

Лінгвістична література пропонує чималу кількість робіт російських дослідників, присвячених абстрактній лексиці (Див. праці Ю.Д. Апресяна, Т.В. Булигіної, Е.С. Кубрякової, З.Д. Попової, В.М. Топорової, Г.А. Уфимцевої, Р.М. Фрумкіної, Е.Х. Хабибуліної, Л.О. Чернейко, Н.Ю. Шведової та ін.). Учені спробували виявити суть та специфіку лексики з конкретним і абстрактним значенням шляхом їх зіставлення та протиставлення (А.В. Вежицька, Г.А. Уфимцева, В.М. Топорова, Р.М. Фрумкіна), проаналізувати словотвірні (О.Б. Назарова, Е.Х. Хабибуліна) та семантико-синтаксичні (Л.В. Козенко, А.М. Комарова, В.І. Убийко) риси абстрактних одиниць, виявити особливості семантики абстрактного імені в цілому (В.М. Христова, І.Л. Кравченко, Г.І. Кузьміна), окреслили роль метафори в процесі осягнення абстрактних сутностей (В.Ю. Апресян,

Т.В. Булигіна, А.Д. Шмелев) тощо. Спробою комплексного аналізу лексем з абстрактною семантикою є робота Л. О. Чернейко “Лінгво-філософський аналіз абстрактного імені”, у якій авторка, заглибившись у філософську площину, тлумачить поняття абстрактного субстантиву по відношенню до “його антиподу”, імені конкретного, розглядає абстрактні імена з погляду семантики і зосереджується на особливостях їх парадигматичної організації та функціонування у мові.

Щодо українських мовознавців, то слова з абстрактною семантикою стали об’єктом дослідження в наукових розвідках І.І. Ковалика, О.Р. Микитюк, Н.В. Медведовської, Л.М. Полюги, З.Ф. Піскозуб та ін. Початком системного дослідження абстрактного імені в україністиці слід вважати монографію Л.М. Полюги “Українська абстрактна лексика XIV-першої половини XVII ст.”, у якій автор подає цілісний аналіз абстрактних одиниць. До цього часу вони розглядалися фрагментально, у контексті інших досліджень або ж використовувалися як ілюстративний матеріал до них (В.В. Гришук). Комплексно до вивчення абстрактних лексем підійшли українські дослідниці О.Р. Микитюк, Н.В. Медведовська та З.Ф. Піскозуб. У центрі уваги їхніх наукових розвідок – суть та особливості функціонування лексем з абстрактним значенням в українській, французькій та німецькій мовах. Так, у дисертації “Українські абстрактні іменники в загальноживаній і термінній лексиці” О.Р. Микитюк [4] описує специфіку функціонування абстрактних одиниць в загальноживаній і термінній лексиці, пояснює їх суть та особливості. У роботі Н.В. Медведовської “Розвиток абстрактної лексики в ранньонімецькій мові (на матеріалі полемічних текстів XVI ст.)” [3] з’ясовано зміст семантичної категорії абстрактного і конкретного, уточнено поняття абстрактної лексики в діячності, запропоновано критерії розмежування абстрактних та конкретних іменників, а також подано аналіз мовних і позамовних чинників кількісних та якісних змін словника абстрактної лексики ранньонімецької мови. У схожому ключі конститутивні ознаки та специфічні риси абстрактних лексем подає З.Ф. Піскозуб у роботі “Семантичні та функціональні властивості абстрактних іменників французької мови” [7]. Учена проаналізувала абстрактні іменники французької мови в синхронії і діячності, а також спробувала розкрити сутність лінгво-філософського трактування абстрактних імен та визначити місце абстрактного іменника в ієрархічній лексичній опозиції конкретного – абстрактного.

Незважаючи на вагомий здобуток, абстрактні лексеми як маркери світської комунікації ще не були предметом окремих наукових розвідок в україністиці, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Об’єктом дослідження обрано жанр світської бесіди, предметом – лексичні одиниці з абстрактною семантикою, наявні у ньому.

Мета розвідки – семантичний аналіз лексичних одиниць з абстрактною семантикою як індикаторів світської інтеракції. Для реалізації поставленої мети необхідним є виконання ряду завдань:

- представити парадигму лексем, наділених абстрактною семантикою, наявних у мовленні світських комунікантів;
- укласти семантичні угруповування абстрактних лексем за критерієм “ступінь абстрактності”;
- встановити функціональне призначення абстрактних одиниць у жанрі світської бесіди.

Специфіка дослідження понять конкретне та абстрактне ім’я зумовлена складністю їх розмежування, позаяк єдиного критерію для цього сучасне мовознавство не має. Як результат, наявна велика кількість дефініцій на позначення абстрактного імені. Так, дослідник Ю. С. Степанов пояснює імена абстрактні “як не референтні, не денотативні” [12, с. 8], Г. А. Уфимцева відносить до абстрактних “слова із сигніфікативною та сигніфікативно-денотативною основою” [13, с. 14]. За Л.О. Чернейко абстрактні лексеми – такі, що не свідносяться “з носієм ознаки або агенсом дії” [13, с. 60]. У статті “Абстрактна лексика” Л.М. Полюга тлумачить останні як “іменники, які називають поняття, що не мають реального втілення” [8, с. 5]. У схожому ключі трактують номінацію абстрактна лексика й інші лінгвісти. Не зважаючи на варіативність наявних дефініцій, учені визнають, що основний критерій “розмежування субстантивів на конкретні (імена окремої речі, реалії) та абстрактні (імена, що не співвідносяться з конкретно обраною річчю)” – “наявність у імені референта, вузько розтлумаченого як щось матеріальне і таке, що має екзистенцію” [15, с. 56-57]. Відповідно, лексеми з конкретною семантикою мають явний денотат, а з абстрактною є без денотативними, вони лише “обростають “плоттю” – результатом проєкції безтілесних сутностей на предмети оточуючого світу, які і складають повсякденний досвід особистості” [15, с. 7].

Дослідивши основні теоретико-практичні аспекти, учені зосередилися на створенні типологій абстрактних одиниць (Див. праці Л.М. Полюги [8], Ю.С. Степанова [12], Г.А. Уфимцевої [13], Л.О. Чернейко [15]) та ін. Критерії, покладені в основу поділу не однакові, але деякі з них збігаються. Так, Л.М. Полюга до розряду абстрактних відносить “іменники, які називають поняття, що не мають реального втілення (хоч виникнення та існування їх неможливе без такої реальності), тобто вказують на стан (сон, тиша), почуття (кохання, ненависть), процес (хід, біг), якість (чорнота, ясність), риси характеру (доброта, злоба, вихованість), різні вияви інтелектуального рівня людини (знання, розум), відносини між особами, народами (дружба, мир), поняття етикету (вітання), є наук, та виробничими термінами” [8, с. 7].

Мовознавець Г.А. Уфимцева вважає за необхідне диференціювати слова за ознакою конкретні – абстрактні, виділяючи також групу перехідного типу, а саме конкретно-абстрактні лексичні одиниці. До розряду абстрактних, що передовсім цікавлять нас, Г.А. Уфимцева зараховує субстантиви із сигніфікативним та сигніфікативно-денотативним значенням та класифікує їх на кілька груп:

- 1) імена, що виражають у вищому ступені узагальнене поняття ознаки (геніальність, краса);
- 2) наукові та інші терміни (точка, лінія, трикутник, субстанція, матерія);
- 3) імена на позначення категорій реального світу, що виконують роль родових понять по відношенню до видових (речовина, рух, дерево, птах);
- 4) імена понять, як є “мисленневим конструктором” ірреального предмета (чорт, русалка, кентавр, єдинокорі і т. ін.) [13, с. 36].

У статті ми спираємося на типологічну парадигму лексем із абстрактним значенням, запропоновану дослідницею Л.О. Чернейко. Вибір обумовлений тим, що авторка здійснює поступову градацію від лексем з важчим ступенем абстрактності до таких, які наділені “абстрактною конкретністю”. На її думку, “у класі абстрактних імен-субстантивів традиційно об’єднуються імена психічних станів (емоційних та ментальних) (страх, щастя, сумнів), імена ситуацій (зрада, карантин), імена відносин (конфлікт, дружба), імена етичних та естетичних понять (обов’язок, совість, краса), імена-категорії природного (природного та соціального) світу (матерія, соціум), гіпероніми (водоймище, рослина)” [15, с. 5-6].

У відповідності до ціннісної системи світських актанів, а також специфіки їх мисленнєвої діяльності, вибудовується парадигма лексем-вербалізаторів, наділених абстрактною семантикою:

– **імена на позначення психічних станів особистості:** “Ця голубка була **радістю** мого життя”, “І ти відчуєш **полегшення**”, “Скільки себе пам’ятаю – років з восьми, – я завжди перебував у граничному стані між **захватом і сумом**”, “Ім завжди чогось бракує, аби здійснити свої наміри – **смівливості, наказу, грошей, віри...**” (І.Роздобудько);

– **імена ситуацій:** “Ти знаєш, Ваню, ось я була нещодавно в Італії; і італійське кіно зараз переживає кризу...” (Г.Легка); “А у мене купа ідей, котрі допоможуть людству і прогресу” (І.Роздобудько); “Колись допоміг мені, витяг з однієї халепи” (Р.Іванчук);

– **імена на позначення людських відносин:** “Ну... югославський конфлікт”, “Я за рівноправ’я” (І.Роздобудько); “Компліменти – це завжди брехня” (П.Загребельний); “За несподівану зустріч і любов!”, “За дружбу!”, “В ім’я дружби і взаємовиручки” (О.Чорногуз); “Так от, та богиня роздавала людям кохання”, “Я зможу досягти компромісу і встигну там і там” (І.Хомич); “Поміж прагненням і безкінечністю існує порозуміння” (М.Гретковська);

– **номінації етичних та естетичних понять:** “вигляд дивовижної квітки бентежив мене наскільки, що я втрачав свідомість від її **краси і запаху**” (І.Роздобудько); “А **краса** – це жінки” (П. Загребельний); “Джонатане, ти правий, **краса, добро, правда** нахай собі існують, але я вважаю, що поезія краща за Бога”, “Справжнім поганином був Пілат, римський намісник, ктрий питає, що є **правда**” (М.Гретковська);

– **імена-категорії оточуючого світу (природного та соціального):** “Не було громадської роботи, боротьби за мир і за побудову **соціалізму**” (П.Загребельний); “Такі теми, на мій погляд, існують у будь-якому **суспільстві** та у будь-який час” (Г.Легка); “За тобою замикають чергові брами, гинуть **простори**” (М.Гретковська);

– **гіпероніми:** “Їх питають про запах від **тварин**, що висить у їхній оселі або, про моду на **краватки**”, “Якщо **птахи** – душі померлих, котрі часом втурхують у вікна і б’ються об стелі, чи просто прилаштовуються на карнизі перед твоїм вікном і заглядають до кімнати, або сідають тобі на голову посеред майдану, ким була ця пташка, що сконала під моїми ногами?” (І. Роздобудько); “Кажуть, що то має бути щось особливе. Гуцули в національних строях, **музика, танці різні**” (Ю.Андрухович); “Чия, якої **нації?**”, “Що то за **ріка?**” (Р.Іванчук).

Абстрактну лексику як маркер належності до вищих, навіть елітарних суспільних верств розглянуто у роботах Б. Бернштейна, Н.А. Бердяєва, Т.І. Івушкиної, Л.О. Чернейко, В.І. Карасика, К.С. Філіпса, Ю.О. Соловйової та ін.. Про слова з абстрактною семантикою як маркер освіченості зауважує В.І. Карасик. На думку вченого, освічена людина спирається “...не лише на власний досвід, а більше на продукт культурного надбання, накопиченого до нього. Звідси й прагнення до узагальнення, аналізу подій з позиції загальних категорій” [1, с. 46].

Схожі ідеї висловлює і дослідниця Л.О. Чернейко у вже згаданій нами роботі “Лінгво-філософський аналіз абстрактного імені”: “Абстрактна лексика з’являється на найвищому рівні розвитку мислення, і в ній реалізується вся система світоглядних цінностей, уявлень людини про світ, про себе, про ставлення до самого себе, до світу, до іншої людини, до добра та зла, тобто абстрактна лексика виражає усю інтелектуальну, духовну та емоційну діяльність людини” [15, с. 95]. Потяг до абстрактних міркувань загальнолюдського характеру у представників англійської знаті відзначає К.Філіпс [16, с. 102]. Остання вказує на те, що

“аристократичне мовлення характеризує наявність великої кількості абстрактної лексики”, з їх допомогою передаються емоції, почуття та стан людини, а також зауважує про схильність “вищого світу до “розмов про “вищу матерію” в цілому” [Там само].

За І.В. Новицькою, “загальноприйнятою вважається думка про рівневу організацію як усього класу субстантивів, так і окремих лексико-граматичних розрядів цього класу, побудована з погляду ступеня абстрактності” [5, с. 20]. Авторка визнає доречність поділу імен на конкретні та абстрактні, додаючи “кожен із даних типів імен також демонструє потяг до рівневої організації одиниць, які входять до їх складу за шкалою конкретності – абстрактності” [15, с. 65]. Л.О. Чернейко, розмірковуючи над дихотомією конкретне – абстрактне, намагається змоделювати шкалу “особливого типу, яка демонструє зменшення конкретності знака та ріст його абстрактності аж до втрати знаком своєї “значимості” [15, с. 112], що переконливо засвідчує не різке розмежування даних понять, а їх поступову семантичну градацію. Про різний ступінь абстрактності говорить О.С. Потанина. Зокрема, у своїх працях, присвячених дослідженню хантійської мови, учена зауважує, що найвищу ступінь абстрактності мають загальні, “без денотативні” імена [9, с. 81]. І з цим важко не погодитися, позаяк “відсутність денотату, який існував би у формі окремого предмету об’єктивної оточуючої реальності” [14, с. 6-7], – основний класифікатор абстрактності імені в цілому.

Нижче за шкалою абстрактності розташовані “імена, які називають узагальнені ознаки якостей, станів, властивих людині (пов’язані з інтелектуально, психологічною діяльністю та мораллю”, далі – “мірила часу, міри, ваги”. При цьому “найбільш наближеними до класу конкретних імен є слова, що направляють до конкретних об’єктів реальності (через конкретні слова, які формують абстрактне поняття. Сюди можна віднести імена унікальних об’єктів, реалій, природних явищ” [Там само]. Останні Г.А. Уфимцева справедливо зараховує до розряду конкретно-абстрактних лексичних одиниць [13, с. 36].

Ми спробували диференціювати лексеми з абстрактною семантикою, наявні у жанрі світської бесіди, скориставшись градацією абстрактних одиниць за ступенем абстрактності – конкретності у значенні, запропонованою дослідницею О.С. Потаниною.

Як свідчить аналіз джерельної бази, у ході ведення світських розмов інтерактанти тяжіють до оперування безденотативними лексеми різної семантики: *дух, віра, щастя, доля, страх, успіх, перемога, радість, сум, ідея тощо*. Наприклад: “Хіба не можна поєднати боротьбу за Батьківщину і **віру**?” (Д.Білий); “Ще мій сміх молодий і **душа** це зелена”, “Вона самотужки приковує себе до ланцюгів **буття**, бодай навіть і золотих” (М.Бажан); “Ти помиляєшся. Як не крути, однак будь-яка держава є інститутом, який обмежує людську **свободу**”, “Дайте йому **волю**...” (М.Гримич); “Завдяки цим дитячим експериментам я можу сконструювати будь-яку **ідею** у своїй уяві, не торкаючись ні до чого руками. А у мене купа **ідей**, котрі допоможуть людству і прогресу”, “По ночах мене мучили видіння усіляких **потвор, велетнів-лидожерів, мешканців мороку**” (І.Роздобудько); “О так, пан меценас приносять із собою до нас найліпшу **славу** (І.Франко); “Що є **правда**?”, “Зичимо тобі, аби збулися твої **мрії**” (М.Гретковська).

Емоційні, психологічні стани особистості, її морально-етичні переживання, інтелектуальні поривання, тобто уся емоційно-вольова сторона реалізується у субстантивах відповідної семантики. Наприклад: “Отож ти мусиш для власного ужитку переоцінити поняття цієї цивілізації, і або **гріх, сором, розчарування, пізніше розпач** від нереалізованого **кохання, загубленого життя, або повнота пере-життя, а також мистецтво й Беба поза добром і злом**” (М.Гретковська); “Кохати не заборониши, та тільки **страждання** з коханням ідуть поряд” (П.Загребельний); “Таке **розчарування** у житті буває не раз” (І.Хомич).

Заключну ланку, що максимально зближує абстрактні лексеми з конкретними, посідають одиниці, які вживають на позначення мірил часу, ваги, міри, відстані тощо. Наприклад: “**Час** не стоїть на місці, а нечутно, **хвилинка на хвилиною збігає**” (Р.Іванчук); “Тоді ми пройшли **верст** зо дві” (І.Роздобудько); “Скільки **годин** ти витратив на цей шедевр?” (В.Винниченко).

Градація за ознакою “ступінь абстрактності” демонструє увесь широкий спектр лексем із абстрактною семантикою, до використання який вдаються комуніканти під час світських розмов. Невирішеним лишається питання відображення ціннісної парадигми світських актантів на лексичному рівні з урахуванням українських ментальних рис.

Сучасний бомонд, освічена верхівка українського суспільства корелює за усіма ознаками із салонними дамами й модними денді Росії XVIII – IX століть, і, безперечно, не є тотожною до британської та французької еліти цього часу. Максимальне зближення спостерігаємо на рівні темарію світських бесід, невимушеного, легкого, не перенасиченого інформацією, безконфліктного. При цьому учасники світських раутів та урочистих прийомів сповідують канонізацію норм етикету, верховенство культурно-етичної єдності тощо. Попри це, українська дійсність створює індивідуальний образ світської людини, наділеної усіма, перерахованими вище якостями, однак такої, чия поведінка, у тому числі й комунікативна, підпорядкована культурно-ідеологічним, економічним, історичним реаліям українського суспільства. На думку Д. Овсянико-Куликовського, яскравість національних рис прямо пропорційна рівню інтелектуальної обдарованості, а отже, “геній завжди в психологічному сенсі глибоко національний” [6, с. 29]. Не можна не враховувати й одвічні

характеристики українського аристократа. З цього приводу дослідниця Г. Лозко зауважує: "...для аристократа Княжої доби найвищу насолоду дають речі нематеріальні – слава, честь, відвага, гордість..." [2, с. 67], а також вказує на збереження протягом історії цих життєвих орієнтирів українською "національною аристократією" [Там само]. Вербалізаторами цих рис виступають передовсім абстрактні лексичні одиниці як "результат вищої ментальної діяльності людини, тобто індуктивно-дедуктивної" [15, с. 67].

За результатами аналізу світських бесід, ми спробували укласти семантичні угруповання абстрактних субстантивів на позначення ціннісних пріоритетів та світоглядних орієнтирів представника українського світського товариства, узявши при цьому за основу номінації груп лексем за семантикою, запропоновані дослідницею Ю.О. Соловйовою [11] у розвідках, присвячених вивченню вищих суспільних класів Росії та Великої Британії:

– лексеми на позначення життєвих принципів світської особистості: "*Він поклонник ідейності*", "*Я поклонник краси*" (П.Загребельний); "*Вони переступили через заповіді, але для боротьби за збереження тих же християнських чеснот*" (Д.Білий); "*Як не крути, однак будь-яка держава є інститутом, який обмежує людську свободу*", "*Цікаво, чи були вони патріотами?*" (М.Гримич); "*Можете мені вірити, я все кажу правду*" (О.Кобилянська);

– лексеми на позначення суспільних процесів: "*Я зможу досягти компромісу і встигну там і там*" (І.Хомич); "*То не забава, а процес, який називається прогресом – так визрівають цивілізації, так становиться кожна нація*" (Р.Іванчук); "*Порядок? А що таке порядок у твоєму розумінні?*" (М.Гримич); "*Ждїть допомоги й корективів від індустріалізації*" (М.Бажан);

– номінації якостей особистості: "*Це не була з його боку будь-яка чемність*" (М.Бажан); "*Це песимізм пре з тебе, Миколо*", "*А що таке, по-твоєму, оптимізм?*" (Р.Іванчук); "*Не відомо, як вистачило терпіння досидіти до кінця прем'єри*" (І.Хомич); "*Шановний графе, вибачте за невігластво, але що це за дивний ритуал, який ви примусили нас виконати перед воротами замку?*", "*Це відкидає елемент щирості*" (Д.Білий);

– лексеми на позначення емоційних станів та людських взаємин: "*Можливо того ж кохання*", "*Але тобі чогось бракує для щастя*", "*Згодом виявилось, що залишилося занадто мало кохання...*", "*На радість наших сусідів*" (Д. Білий); "*Діти іноді заганняють нас у глухий кут своїми бажаннями, вибаганками*", "*Маю надію якийсь більш-менш коректно це пояснити Романові*", "*Щастя вам!*" (Н.Уварова); "*Аж розпука бере, коли подумаєш, в якому глибокому сні остаються це нині жінки, як мало журяться про свою самостійність!*" (О.Кобилянська); "*Ах, я такий рад, що бачу пана меценаса, що буду мати те щастя бачити вас частіше – дозволять пан меценас говорити собі "ви"?*" (І. Франко); "*Дайте йому волю..*" (М.Гримич);

– лексеми на позначення етичних норм: "*Червоне вино в піст не те, щоб грїх, по вихідних навіть нормально його вживати*" (Л.Денисенко); "*Можете мені вірити, я все кажу правду*" (О.Кобилянська); "*Чесць та обов'язок завжди керували ним*" (І.Роздобудько); "*Я за власну чесць готовий померти*" (В.Домонтович);

– термінологія, що відображає ментальні процеси: "*Це ваше уявлення про порядок*" (М. Гримич); "*А про якусь основну освіту, про розуміння природознавства та матеріалістичної філософії нема вже й бесіди*" (О.Кобилянська); "*Пам'ять мене ще ніколи не підводила*" (В.Винниченко); "*Що таке розум, ніхто не може визначити до тих пір, поки ця абстракція не втілиться у мислену матерію, і аж тоді можна пізнати його вагу і вартість*" (Р.Іванчук); "*Хочу уникнути порівнянь*" (Л.Денисенко).

Потяг українських світських актантів до "вищих" матерій та сутностей реалізується у мовній площині через оперування абстрактними субстантивами на позначення наукового термінології. Переважна більшість зафіксованих зразків ужиті для номінації термінологічного апарату філософії та суміжних наук, але строгого розмежування виявлено не було. Це передовсім детермінується варіативністю темарію світських бесід. Наприклад: "*На мій скромний погляд, саме тут маємо загалом тактовне проникнення у світ архетипів*", "*Саме вони, згідно з Юнгом, утворюють зміст так званого колективного несвідомого*" (Ю.Андрухович); "*Та нікому вони не потрібні, заважатимуть, учинять бунт і наполягатимуть на демократії*" (Л.Денисенко); "*Гори і сонце – дві речі, котрі нам подаровано для повнокровного втішання короткотривалою екзистенцією*" (М.Бажан); "*Емансипація жіноча в Швейцарії або і в інших поступових краях - се точка давно виборена*" (О.Кобилянська).

Як показує аналіз джерельної бази, світські люди вільно демонструють власний рівень знань, ерудованість та загальну обізнаність, а відтак легко вступають в комунікативний контакт та без зайвих зусиль його підтримують. Таких людей вважають хорошими співрозмовниками, з ними приємно говорити на будь-які теми. Останні часто сягають поля абстрактних категорій: світські актанти надають перевагу обговоренню філософських проблем, тяжіють до відстороненого темарію, абстрагованого від конкретної особи, а подекуди й від реалій життя в цілому. Їх ціннісна парадигма досить масштабна: поцінуючи загальнолюдське, високе, духовне, етичне, естетичне, культурне тощо, вони засуджують прояви несправедливості, зла, смерті, негативні вади людського характеру, хиби, нерідко досить скептично ставляться до релігії, політики, шоу бізнесу і т. ін. Добре розвинене абстрактне мислення відкриває можливості до вільного оперування подібними

категоріями. Здатність людського мислення до абстрагування є його сталою ознакою, яка “не залежить від будь-яких екстралінгвістичних факторів, таких як тип економічної формації суспільства, у якому людина живе, або рівень культурного розвитку людини чи суспільства” [5, с. 18]. Пори це, бачення абстрактної сутності та її предметне проектування з подальшим вербальним втіленням – різне. Роль провідних вербалізаторів таких специфічних рис світського комуніканта виконують абстрактні субстантиви. Шляхом оперування ними актанти лінгвалізують їх соціально-статусні ознаки та риси, передовсім освіченість, ерудованість, рівень вихованості та ін., а також власну парадигму ціннісних установок.

Отже, аналізуючи зразки світських бесід, ми дійшли висновку про функціонування специфічної української елітарної культури, основи та характеристики якої були закладені в минулому та у модифікованому вигляді збереглися до тепер. Носіями такої культури є представники суспільної еліти, бомонду, “напівсвіту”, тобто освічена частина українського суспільства, ціннісні та світоглядні орієнтири яких знаходять своє вираження на мовному рівні, у тому числі, через активне оперування лексичними одиницями з абстрактною семантикою. Типологізація абстрактних субстантивів, а також шкалування за ступенем абстрактності демонструє їх значеннєву варіативність і тяжіння семантики проаналізованих імен у межах кореляції “конкретне – абстрактне”.

За результатами аналізу було окреслено функціональне призначення абстрактних одиниць: вербалізація соціально-статусних характеристик та ціннісної парадигми учасників світських бесід.

Перспективним видається подальше дослідження специфіки мовної індикації світської комунікації в українській мовній культурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М.: Ин-т языкозн. РАН, – 1992. – 330 с.
2. Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект: навч. посібник / Г.Лозко. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
3. Медведовська Н.В. Розвиток абстрактної лексики в ранньонімецькій мові (на матеріалі полемічних текстів XVI ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Н.В. Медведовська. – К., 2003. – 20 с.
4. Микитюк О.Р. Українські абстрактні іменники в загальноживаній і терміній лексиці): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.Р. Микитюк. – Львів, 1997. – 21 с.
5. Новицкая И.В. Философское осмысление абстрактности как основа лингвистического анализа абстрактных / отвлеченных имен в древнегерманских языках / И.В. Новицкая // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2010. – N 1 (9). – С. 17-25.
6. Овсяннико-Куликовский Д.Н. Психология национальности / Д.Н. Овсяннико-Куликовский. – Петербург: Изд-во “Время”, 1922. – 40 с.
7. Піскозуб З.Ф. Семантичні та функціональні властивості абстрактних іменників французької мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 / З.Ф. Піскозуб. – К., 2003. – 20 с.
8. Полюга Л.М. Абстрактна лексика // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 5-7.
9. Потанина О.С. Способы языковой реализации абстрактных понятий в диалектах хантыйского языка: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / О.С. Потанина. – Томск, 2006. – 20 с.
10. Потанина О. С. Языковая реализация абстрактных понятий в диалектах хантыйского языка / О.С. Потанина // Вестник ТГПУ, 2005. – Выпуск 4 (48). – С. 80-84.
11. Соловьева Ю. О. Абстрактные субстантивы в речи высших классов России и Великобритании XIX века / Ю.О. Соловьева // Вісник: збірник наукових статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Вип. 5. – Київ: НПУ, 2003. – С. 92-98.
12. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Ю.С. Степанов. – М.: Наука, 1981. – 361 с.

13. Уфимцева А.А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А.А. Уфимцева. – М.: Знание, 1986. – 240 с.
14. Феоктистова Н.В. Формирование семантической структуры отвлеченного имени (на материале древне-английского языка) / Н.В. Феоктистова. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1984. – 184 с.
15. Чернейко Л.О. Лингвофилософский анализ абстрактного шимени / Л.О. Чернейко. – М.: Либриком, 2010. – 320 с.
16. Phillips K. C. Language and Class in Victorian England / Kenneth C. Phillips. – Oxford; New York, 1985. – VIII, 190 p.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Рекреації // “Бу-Ба-Бу” / Ю.Андрухович, О.Ірванець, В.Неборак: Вибрані твори: поезія, проза, есеїстика; авторський проект, упоряд. бібліограф. відомості та прим. Василя Габора. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2008. – 392 с.
2. Бажан М. Зустріч на перехресній станції. Розмова трьох / М.Бажан // Українське слово. – К., 1994. – С. 49.
3. Білий Д. Басаврюк ХХ / Д.Білий // Літературно-мистецький альманах “Кальміус”. – 1999. – №2 (6).
4. Гримич М. Егоїст / М.Гримич. – К.: Дуліби, 2006. – 319 с.
5. Гретковська М. Метафізичне кабаре / М.Гретковська. – Харків: Фоліо, 2005. – 127 с.
6. Денисенко Л. Кавовий присмак кориці: роман / Л.Денисенко. – К.: Нора-Друк, 2007. – 208 с.
7. Загребельний П. Гола душа: роман / П.Загребельний. – Харків: Фоліо, 2003. – 253 с.
8. Загребельний П. Південний комфорт: роман / П.Загребельний. – К.: Радянський письменник, 1988. – 301 с.
9. Кобилянська О. Вибрані твори / О.Кобилянська. – К.: Інтеллект – Арт, 2008. – 431 с.
10. Роздобудько І. Амулет Паскаля / І.Роздобудько. – Харків: Фоліо, 2007. – 189 с.
11. Роздобудько І. Дві хвилини правди: роман / І.Роздобудько. – К.: Нора-Друк, 2008. – 248 с.
12. Уварова Н. Коли настане весна: драма / Н.Уварова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://chtyvo.org.ua>.
13. Франко І. Перехресні стежки: повість / І.Франко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://storinka-m.kiev.ua/product.php?p_id=2907

УДК 811.161.2: 821.161.2 – 3.09 “18/19”

МОВНА ВВІЧЛИВІСТЬ УКРАЇНЦІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ТВОРАХ МАРУСІ ВОЛЬВАЧІВНИ

Журавльова Н.М., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті на матеріалі творів Марусі Вольвачівни розглядаються етикетні фразеологічні звороти та етикетні лексеми, які служили засобом вираження мовної чемності слобожан у кінці ХІХ й на початку ХХ ст.

Ключові слова: етикетний фразеологізм, етикетна лексема, інтенсифікатор поштивості, соціально маркований, ментально маркований, мовна ввічливість.